

MADANIY TADBIRLAR SSENARIYSINI TAYYORLASHNING SPETSIFIK AHAMIYATI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i02.055>

Mamatqosimova Nodira Eshquvatovna
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada madaniy tadbirlar ssenariysini tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari o'rganilgan bo'lib, maqolada sohada olib borilgan tadqiqot ishlariga tayangan holda ssenariyning mazmuni, ssenariy turlari, ssenariy tayyorlash bosqichlari, ssenariy tayyorlashdagi muhim vazifalar, ssenariynavisning kasbiy kompetentligi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: madaniy tadbir, drama, dramaturgiya, ssenariy, ssenariynavis, adabiyot, rejissyor

THE SPECIFIC SIGNIFICANCE OF PREPARING SCENARIOS FOR CULTURAL EVENTS

Mamatqosimova Nodira Eshquvatovna
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: This article examines the distinctive features of preparing scenarios for cultural events. Based on research conducted in this field, the article provides information on the content of a scenario, types of scenarios, stages of scenario development, key tasks involved in scenario preparation, and the professional competence of the scenario writer.

Keywords: cultural event, drama, dramaturgy, scenario, scriptwriter, literature, director

Yangi O'zbekistonda olib borilayotgan madaniy islohotlar kishilar ongi, dunyoqarashi, tafakkuri, maqsad va intilishlari, bir so'z bilan aytganda ma'naviy-mafkuraviy olamida, ruhiy tabiati va hatto qiyofasida ulkan o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Bu borada Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev rahnomaligida ma'naviyat, ma'rifat va san'at yo'nalishlarida olib borilayotgan hayotiy va odilona islohoti muhim omil bo'lib xizmat etmoqda. Binobarin, ijtimoiy-madaniy rivojlanishimizda adabiyot va san'atning o'рни, ahamiyati, maqsad va vazifasi, qolaversa samarasi muhim rol o'ynaydi. Zero, gap ma'naviyat, mafkura, g'oya, ma'rifat va madaniyat haqida borar ekan, biror bir tadbir yoki ma'ruza, qo'llanma

bo'ladimi, badiiy adabiyot va san'at asarlarisiz ular ma'no-mazmunini tasavvur etib bo'lmaydi.

Xususan, ommaviy san'at asarlari hisoblangan teatr, kino yoki ommaviy sahna tadbirlarisiz, mazmunli maqsadli niyatga erishish qiyin ko'rinadi. Ammo, deyarli barcha sahna asarlarining manbaini adabiyot va uning matni tashkil etishini hisobga oladigan bo'lsak, adabiyotning muhim va yetakchi turi - drama, dramatik asarsiz, dramaturgiyasiz maqsadga erishib bo'lmaydi. Madaniy tadbirlarda esa drama o'rnini, rolini ssenariy egallaydi.

Bugungi kunda san'at, adabiyot, shu jumladan ommaviy-badiiy tadbir va tomoshalar orqali kishilar xarakterini, ularning hayotga, nafosat olamiga bo'lgan muhabbatini tarbiyalashda adabiyot, madaniyat xodimlarining majburiyati tobora oshib bormoqda.

Biz yaxshi bilamizki, madaniy tadbirlarning tomoshabinga o'tkazadigan ta'sir kuchi ko'p jihatdan asosiy materialga, ssenariyning g'oyaviy-badiiy mukammalligiga, ssenariynavisning ijodiy qobiliyati, mahorati, dunyo qarashi bilimi, fantaziyasi bilan chambarchas bog'liq. Madaniy tadbirlarni teatrlashtirishning o'ziga xos tomonlaridan biri shundaki, bu o'rinda ssenarist bilan rejissyorning o'zligi namoyon bo'ladi. Shuningdek, talaba ham ssenarist, ham rejissyor bo'lishi, publitsistik, hujjatli badiiy xarakter yaratish sirlarini yaxshi tushunishi, his etishi shart, tom ma'noda, ijodkor bo'lishi zarur. Dramatik asarni maydonga keltirish uchun dramaturg va ssenariynavisdan qanchalik mahorat, kuch talab etilsa, madaniy tadbirlar ssenariysining muallifidan ham shunchalik bilim va mahorat talab etiladi.

Tarixdan ma'lumki, necha-necha asrlardan buyon rivoj topib shakllanib kelayotgan rejissyorlik sohasi o'ziga xos tarzda jonlantiruvchi, namoyish etuvchi va gavdalantirib ko'rsatuvchi san'at turidir. Jonlantirish yoki gavdalantirish uchun, xoh u spektakl, xoh kinofilm yoki videofilm bo'lmasin, yohud madaniy tadbir bo'lsin rejissyorning qo'lida aynan muhim asos sanaluvchi - badiiy ssenariy yoki pyesa bo'lishi shart.

Teatr spektakllarining sahnaviyligini yaxshi bilgan, o'zlashtirgan, sahna va tomoshabinni nazarini qochirmagan ssenariynavis va rejissyorgina har qanday tadbirlarni qiziqarli, mazmunli, maqsadli tashkil etishi mumkin. Madaniy tadbirlar ijodkorlari dramaturgiya va sintezlashgan san'atning barcha turlarini bilishlari alohida ahamiyatga ega.

Madaniy tadbirlar - zamonaviy madaniy tadbirlarning o'ziga xos janri bo'lib, o'z o'rnida ijodiy jarayondir. Madaniy tadbirlar asosan, ikki qismdan iborat bo'ladi:

1. Dramaturgiya (ssenariy) asarini yaratish.
2. Yaratilgan asarni sahnalashtirish (asar rejissurani amalga oshirish) [5, 35].

Madaniy tadbirlar dramaturgiyasi va rejissurasi bir butun jarayondir. Ma'lumki, har bir ishni boshlashdan oldin, ishni bajarilishi yuzasidan maxsus reja tuziladi. Madaniy tadbirlarni tayyorlashda ham eng avvalo uni rejalashtiradi.

Tadbirni o'tkazishda tashkiliy guruh tuzilib, unga rahbar tayinlanadi. Rahbar tadbirning yuqori saviyada o'tishi uchun shu soha mutaxassislari: mahalliy dramaturglarni, rejissyorlarni, baletmeyster hamda madaniyat va san'at muassasasi ijodiy xodimlarini jalb etadi.

Maxsus bir tadbir uchun eng avvalo mas'ul shaxslar-ssenariy muallifi va rejissyor kelishgan holda, umumiy reja asosida har bir kishiga taalluqli ishlarning rejalarini, kundalik ish faoliyatini aniqlaydi.

Tashkiliy guruh o'z o'rnida bo'lg'usi madaniy tadbirning g'oyasi, maqsadi, ijtimoiy holatidan kelib chiqqan holda uning dramaturgiyasi (ssenariysi)ni yaratadi.

Teatr san'atining asosini pyesa tashkil qilsa, ommaviy tadbirlar asosini ssenariy tashkil qiladi. Ssenariy - italyancha «Scenario» so'zidan olingan bo'lib, asar tuzilmasi ma'nosini anglatadi. Ssenariy - mahalliy dalillarga asoslanib yozilgan adabiy-dramatik asardir [2, 24].

Dramaturg, soha pedagogi Haydar Muhammad "ssenariy" tushunchasiga quyidagicha ta'rif beradi: "Ssenariynavislik - yozuvchilikdir. Ssenariy - italyancha so'z bo'lib, kinoda, televideniya, teatrlarda qo'yiladigan pyesalar ommaviy tomoshalar dasturi, rejasi, syujet va sxemasi, kirish payti, chiqish vaziyatidir. Ssenariynavislik - "Ssenariy" so'ziga forscha "Navisanda" - yozuvchi, adib ma'nosidan "navis" olinib, "Ssenariynavis" atamasi yaratilgan va joriy qilingan" [3, 3].

Madaniy tadbirlar dramaturgiyasining asosini ssenariy tashkil etadi. Ssenariy tadbir mazmunini adabiy tasvirlash bo'lib, bunda jiddiy ketma-ketlik asosida harakat elementlari bo'lmish mavzu va g'oya, bir bo'lakdan ikkinchisiga o'tish, bloklar, bezaklar, matnlar to'liq ko'rsatiladi.

Madaniy tadbirlar ssenariysi - sintetik asardir. Madaniy tadbirlarda qahramonlarning masshtabi juda ham kengdir. «Har bir ssenariyning badiiy darajasi, umumiy dramaturgiyada bo'lganidek, epizodlarning dramaturgik tugallanganligi, kartinaning obrazli yakunlanganligi, tomoshabinga ta'sir etuvchi emotsional kuchlarning boshidan oxirigacha rivoji, dramaturgiya talablariga javob bera olishi bilan belgilanadi. Shunday bo'lishiga qaramay, madaniy tadbir va tomoshalar ssenariysi, teatr uchun yozilgan pyesadan, badiiy filmga yozilgan ssenariydan farq qiladi. Undagi publitsistik vazifalar, ahamiyatli, ijtimoiy hodisalar aniq qahramonlarning shaxsiy qarama-qarshiliklari orqali emas, balki ijtimoiy ziddiyatlarni epik prinsip bo'yicha, yaxlit namoyish etiladi» [1, 23].

Madaniy tadbirlar ssenariysi tomoshabinga emotsional ta'sir qilish borasida keng imkoniyatlarga ega. Bunda ssenariy muallifi, tomoshabinlarga berilgan tarixiy dalillarga bo'lgan munosabatiga suyanishi mumkin.

Ssenariy - bu bo'lg'usi madaniy tadbirni tayyorlash uchun asosiy badiiy manbadir. Ssenariyda tadbirning g'oyasi, oliy maqsadi, kompozitsion tuzilishi aks ettiriladi. Shuningdek, ssenariyda madaniy tadbir o'tkaziladigan joy (sahna, maydon)ning bezatilishi, qatnashchilar so'zlarining matnlari, badiiy va hujjatli materiallar, badiiy fon va fon guruhi tasviri, chiroqlar, sahnalashtirish rejasi va rejissyorlik tahlili ham ko'rsatilib o'tiladi.

Ssenariyning puxta bo'lishi bo'lajak tadbirning eng asosiy yutuqlaridan biridir. Ssenariyning bo'sh yozilishi esa tadbirning mexanik qismlar umumlashmasiga, yagona syujetning buzilishiga, g'oyaviy mazmunning to'la yoritilmasligiga olib keladi. Shuning uchun ijodiy guruh a'zolari aynan shu kasbning mutaxassislari bo'lishi hamda ijodiy guruhda ahillik talab qiladi.

Madaniy tadbirlarni tayyorlash jarayonida ssenariy yozish uchun ijodkor shaxslar, shoir yoki yozuvchilar taklif qilinadi. U rejissyor bilan ijodiy hamkorlikda ssenariy yaratadi. Lekin, ba'zi madaniy tadbirlarimizda ayniqsa chekka hududlarda o'tkaziladigan madaniy tadbirlarda mazkur hududdagi madaniyat uyi rahbari yoki maxsus mutaxassisning bir o'zi shug'ullanadi. Bunday holatda u ham tadbir ssenariysini yozadi, ham uni sahnalashtiradi. Ba'zi hollarda bu ijobiy, ba'zi xollarda salbiy natija beradi. Bayramshunos olim, professor U.X.Qoraboyev bu xususida "Badiiy ommaviy tadbirlar" kitobida shunday yozadi: Ssenariy yozish bilan kim shug'ullanmasin, u quyidagi talablarga javob bermog'i lozim:

a) ijtimoiy-siyosiy, madaniy hayotni, mahalliy aholi mehnati va turmushini chuqur tushuna oladigan hamda uni to'g'ri tahlil qila oladigan shaxs bo'lmog'i;

b) adabiyot va dramaturgiya sohasida bilimga ega bo'lgan, ulardan samarali foydalana oladigan kishi bo'lishi;

d) hayotiy materiallarni, hujjatli dalillarni yig'a oladigan, ularni adabiy-badiiy shaklda bayon qila biladigan ijodkor bo'lmog'i lozim [5, 37].

Ssenariychilik mahorati asosan uchta tamoyilga tayanadi, ya'ni ijodiy kuzatishning shakllanishi (ssenariy muallifi uchun juda ham kerak bo'lgan hayotiy materiallarni topib, ajrata olish), dramatik fikr qilishni rivojlantirish - (ssenariy ustida ishlashda zarur bo'lgan dramaning umumiy nazariyasiga rioya qilgan holda syujetlar ketma-ketligi va tadbirning kompozitsion tuzilishini to'g'ri belgilash), ijodiy tasavvur va obrazli hal etish.

Rejissyor B.Sayfullayev ssenariy yaratish haqida gapirib, uni 3 xil toifaga ajratadi, ya'ni oddiy ssenariy (mavjud materiallarni ketma-ketligi belgilanib, boshqaruvchi bog'lovchi sifatida ishtirok etadi), yig'ma ssenariy (turli xil ssenariylardan ishlatilgan materiallardan foydalangan holda yoziladi) va original ssenariy (tomoshabin ko'z oldida o'zi kutmagan turli burilishlarga, to'qnashuvlarga, hissiyotlarga duch keladi va natijada u zerikmaydi, tadbirdan estetik zavq oladi) [4, 25].

Xulosa sifatida qayd etish lozimki, ssenariy yaratishda bo'lajak madaniy tadbirlarning g'oyaviy - mavzu asosini chuqur o'ylamoq lozim. Eng muhimi shundaki, ssenariy asosida muhim ijtimoiy va mahalliy aholining hayotiga yaqin bo'lgan qiziqarli mavzu yotishi kerak. Shuni unutmaslik kerakki, ssenariy har doim ma'lum bir sana va muayyan aholi uchun mo'ljallanib yoziladi. Ssenariy yozayotganda mahalliy shart-sharoitlarni e'tiborga olish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al D.N. Dramaturgiya asoslari va ssenariy mahorati. - L.: 1991. - 218 b.
2. Mamatqosimov J.A. Ommaviy bayramlar rejissurasida sahna madaniyati. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2009. - 208 b.
3. Muhammad H. Ssenariynavislik asoslari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2008. - 144 b.
4. Rustamov V.Q. Ommaviy bayramlar rejissurasi. - Toshkent: TDMI bosmaxonasi, 2008. - 186 b.
5. Qoraboyev U.X. Badiiy-ommaviy tadbirlar. - Toshkent: O'qituvchi, 1986. - 362 b.